

Rys historyczny międzyrzecza Bugu i Wieprza

Dzieje międzyrzecza Bugu i Wieprza we wczesnym średniowieczu ściśle związane są z plemionami, z jednej strony Lędzian, z drugiej z Dulebami, Bużanami (o których wspominał *Geograf Bawarski*?

[30]) i Wołynianami, wymienionymi przez Nestora w *Powieści minionych lat*

.
Domeny

Lędzian

-

Lędziczian

obejmowały na zachodzie dorzecze górnego Sanu, po Wisłokę, na północy dorzecze górnego Bugu, natomiast na wschodzie tereny po środkowy Dniestr i Zbrucz, a

na zachodzie sąsiadowały z ziemią

Wiślan

.

Po raz pierwszy plemię *Lendizi* - szczyjące się posiadaniem 98 grodów - wspominał *Geograf Bawarski* ?

[30]. Najbogatsze informacje przekazał bizantyjski cesarz

Konstantyn Porfirogeneta

(905?959)

w

dziele

o rządzeniu państwem? (De Administrando imperio)

. Podał on, że za czasów księcia

Igora

(913?945), Rusowie (Waregowie) nabywali łodzie, których dostarczali im

?

Sklawinowie oraz ich sprzymierzeńcy zwani Krywiczami, Lędzianami i z pozostałych obszarów Sklawinii, w górach, na swoim terenie, w porze zimowej wyciosują łódki z jednego pnia i po wyposażeniu ich, na początku roku, kiedy stopi się lód, spuszcza je na pobliskie jeziora. a ponieważ te łączą się z rzeką Dniepr, stamtąd docierają do tej rzeki i ruszają do Kijowa, [gdzie] wyciągają je do wykończenia i sprzedają Rusom. Rusowie zaś kupują tylko małe łódki, a stare swoje monoksyle niszczą, zabierając z nich wiosła, dulki i inne potrzebne rzeczy do nowych

?

[79]

. Charakteryzując siedziby Pieczyngów, pisał, iż jeden z ich zachodnich okręgów

graniczy z danielczymi ziemiami Rusi tj.: Ultynami, Derewlanami i Lędzianinami i innymi

Słowianami

...

?
. z przekazu
Konstantyna Porfirogenety
wynika, iż do połowy X wieku,
Lędzianie
byli luźno związani z państwem kijowskim.
Uchodzili także za plemię obarczone daniną przez Ruś Kijowską zapewne za czasów księcia
Igora Rurykowicza
(913?945).

Od wieku VIII Lędzian nazywano w zlatynizowanej formie *Lechitae* (*Lechici*), po grecku *Lechoi*,
na
Litwie
Lenkas
i na
Węgrzech
Lengyel
(wymowa
Lendziel
). Na
Rusi
od rdzennej nazwy plemienia
Lęd-, *Lęch*
- utworzono nazwę plemienia
Ljęch-, *Ljach-*
,
Lachowie
, którą w XI?XII wieku w literaturze ruskiej ogarnięto wszystkie polskie plemiona [53].

Wzajemny stosunek Dulebów, Bużan i Wołynian rekonstruowany jest dziś jako kolejne następstwo nazw jednego zasiedzonego plemienia. Rozlokowane na Wyżynie Wołyńskiej i przekraczające ku zachodowi lewy brzeg Bugu, znajdowało się między powstającym na wschodzie ośrodkiem Kijowskim oraz z graniczącymi z Dulebami od zachodu organizacjami państwowymi, jak Lędzianie-Lachowie i Państwo Krakowskie. Źródła archeologiczne świadczą, że w tym czasie całe terytorium między Wisłą i Bugiem zamieszkiwała ludność pochodzenia zachodnio-słowiańskiego. w wieku X wschodnia część państwa Dulebów została przyłączona do Rusi Kijowskiej, zachodnia zaś, prawdopodobnie aż po środkowy i górny Styr, do państwa Lachów, w granicach którego pozostawała do roku 979 (w starszej literaturze do 981), to jest zajęcia ?Grodów Czerwieńskich? przez Włodzimierza Wielkiego. Ostatecznie, po kilku nieudanych próbach utrzymania przy Polsce obszarów leżących na wschód od Bugu oraz położonych między Bugiem i Wieprzem, w roku 1031 zostały one włączone w obręb ziem ruskich. Spowodowało to zmiany w obliczu kulturowym tych ziem, rzutujące od tego czasu na

mieszany charakter pogranicza polsko-ruskiego, spotęgowane znacznymi migracjami ludności, kolonizacją i przesiedleniami dużych grup ludzi [252].

Wczesne stosunki polsko-ruskie

Pogranicze polsko-ruskie to obszar o zmiennej przynależności politycznej i zróżnicowanym składzie etnicznym, leżący nad górnym Bugiem, górnym Sanem i górnym Dniestrem [50]. Przed połową X wieku nie było wyraźnej granicy etnicznej pomiędzy Słowianami zachodnimi i wschodnimi. Pomiedzy Wisłą a Podnieprzem rozciągało się w IX-XI wieku słabo zróżnicowane dialektologicznie prasłowiańskie *continuum* kulturowe, które następnie rozdzielono i włączono w układ dwóch odrębnych systemów państwowych. Tędy biegła rubież między Słowiańszczyzną wschodnią i zachodnią. Ustaliły się granice Rusi Rurykowiczów z Polską Piastów, chrześcijaństwa wschodniego z zachodnim, a także zetknęły się najodleglejsze peryferie Rzymu i Bizancjum. Na przeciwległym, wschodnim krańcu - zasięg przyszłych zdobywczy Kazimierza Wielkiego, który podjął walkę o ziemie upadającego państwa halicko-włodzimierskiego z konkurującymi: Litwą i Węgrami. Ta strefa, wyznaczona zachodnim zasięgiem wczesnego państwa ruskiego i wschodnim zasięgiem wczesnego państwa polskiego stała się przejściową strefą pograniczną. Nie było to pogranicze rozumiane, jako bariera osadnicza, pas pustek, lecz region o starym zasiedleniu, penetrowanym przez wieloźródłowe migracje i nie granica etniczna, lecz obszar spotkania i nakładania się różnych elementów na ruskim - w pełnym średniowieczu - podłożu. Nie jest to peryferia kulturowa, lecz strefa przepływu i syntezy różnych wątków i przenikania tradycji. Ta strefa, zwana Rusią Czerwoną, stała się od połowy wieku XIV obszarem najbardziej intensywnych i najskuteczniejszych wpływów i oddziaływań płynących z Polski.

Od IX wieku nad Dnieprem poczęła kształtować się Ruś: nowe państwo słowiańskie z udziałem obcego etnicznie elementu skandynawskiego - plemienia

Waregów

. w ciągu wieków IX-X

Ruś

zaczęła zmieniać się w państwo - organizm terytorialny, podobny do innych państw europejskich. Za czasów kijowskiego księcia

Włodzimierza Wielkiego

,
Ruś

przyjęła chrzest z Bizancjum (988). To ugruntowało jej pozycję w Środkowej Europie. Ważną rolę odegrał udział Kościoła obrządku bizantyjskiego oraz przyjęcie pisma cerkiewnego ułożonego przez

Cyryla

i

Metodego

z jednej strony a przyjęcie chrześcijaństwa obrządku łacińskiego, pisma łacińskiego przez

Polskę

z drugiej strony. Granica państwa piastowskiego i Rusi Kijowskiej ukształtowana pomiędzy schyłkiem X a wiekiem XII spowodowała podzielenie wspólnej przestrzeni życiowej grupy plemion, zaludniających dorzecze Sanu, Bugu i górnego Dniestru. Linia podziału politycznego nabrała cech nadzwyczaj trwałej rubieży etnicznej [327,328]. w wieku XI zaczął się proces stabilizacji granicy polsko-ruskiej wskutek okrzepnięcia organizmów politycznych Polski i Rusi, które starały się utworzyć między sobą szczelną rubież. U schyłku wieku XI dokonano rozbioru terytorium i granicę stanowił Bug. Na przełomie wieków XI/XII ustabilizowała się granica polsko-ruska, która przez dwa wieki następne ulegała niewielkim, czasowym przesunięciom.

Kontakty polityczne pociągały za sobą małżeństwa dynastyczne. Być może jedną z przyczyn była łatwość porozumiewania się, gdyż w wiekach XI-XIII komunikowanie się Polaków z Rusami nic stanowiło problemu. Brak było między Polakami a Rusinami uprzedzeń narodowościowych czy wyznaniowych. Pociągało to za sobą także sprowadzanie rzemieślników z Polski na Ruś, szczególnie za rządów Daniela. Przez Polskę docierała na Ruś kultura łacińska. Ostatni Romanowicze wystawiali niektóre dokumenty po łacinie. Wspólna granica i ożywione kontakty polityczne pociągały za sobą także kontakty handlowe.

Grody Czerwieńskie

Określenie geograficznego położenia terytorium Grodów Czerwieńskich oparte jest na interpretacji skąpych, starych tekstów kronikarskich. Możliwe jest wskazanie kilku lokalizacji. Po jeszcze nie zakończonych dyskusjach naukowców, przyjmuje się, że obszar ten znajdował się w międzyrzeczu Wisły i Bugu.

Grody Czerwieńskie były ważnym terytorium dla kształtowania się wzajemnych kontaktów na pograniczu polsko-ruskim.

Kronika *?Powieść minionych lat?* pod rokiem 1018 wspomina, że Bolesław Chrobry powracając z Kijowa:

?ludzi mnóstwo uprowadził ze sobą, i grody

czerwieńskie

zajął dla siebie i przyszedł do swojego kraju

?

[1].

Drugi raz Grody wymieniono w 1031.

Uważa się, że około X/XI w. Lędzianie pobudowali system grodów (rys. 4.), które chroniły ich terytorium od ekspansji ze wschodu:

Czerwień, Wołyń, Gródek nad Bugiem, Grabowiec, Horodło, Uchanie, Lipsko, Sutiejsk (Sąsiadka), Skokówka (

późniejszy

Zamość), Guciów, Tarnawa, Łada, Goraj i Szczebrzeszyn

. w pismach staroruskich nazwano je ?

Grodami Czerwieńskimi

?, jako że najznaczniejszym wśród nich był Czerwień. Spośród kilku hipotez, przyjmowana jest teza identyfikująca Czerwień z grodziskiem w dzisiejszym Czerminie Kolonii nad Huczwą w gminie Tyszowce, powiat Tomaszów Lubelski [252,418]).

W obszernej, trochę już zabytkowej pracy z roku 1912 [325], napisano: *?Grodami Czerwieńskimi pewnemi, oprócz Czerwienia, są: Uhrowesk, Wereszczyn, Stołpie i Kumów. Mniej pewnemi, ale starożytnemi (i znanemi kronikarzom ruskim) są: Andrzejów, Besko, Białepole, Białawoda, Busno, Bytyń, Chełm, Chłaniów, Chorupnik, Ciechanki, Cucnewo, Cyców, Depułyce, Dorohusk, Drewniki, Drzyszców, Dubienka, Dzdżanne, Gorzków, Grabowiec, Grodziszczce, Hańsk, Horodyszczce, Hrubieszów, Horodło, Hruszów, Huszcze, Kanie, Kosmów, Kozia góra, Kraśniczyn, Krasnystaw (czyli Szczekarzów), Krupe, Lubomla, Ochoża, Ogrodzisko, Orłów, Ostrzyca, Parczów, Pustotew, Ratno, Sienica Różana, Słepcze, Słupy, Sosnowica, Sielec, Stolno, Stryjów, Stryżów, Szczekarzów, Tarzymiechy, Ternawa, Uściług, Uchanie, Wojśławice, Włodawa i Żuków.*

Szczekarzów

był niezawodnie grodem czerwieńskim i to wybitnym?

Lokalizacja Czerwienia jest możliwa dzisiaj dzięki odkryciom materiałów z wieków IX/X w najstarszych warstwach grodu i osad przygodowych. Gród powstał w połowie X w., jako ważny ośrodek strategiczny na pograniczu ruskim, kiedy całe terytorium między Wieprzem i Bugiem znajdowało się pod panowaniem Lachów. Świadczy o tym poprzedzający powstanie późniejszego grodu, cały system obronny usytuowany przeciw atakowi ze wschodu i południa oraz zaplecze gospodarcze, znajdujące się na zachodnim brzegu Huczwy. Najstarszy materiał reprezentowany jest przez ceramikę nawiązującą do znalezisk z pozostałych ziem polskich oraz lokalną wołyńsko-nadbużańską [252]. Grody, obok cech lokalnych - wołyńskich, wykazywały wyraźne powiązania kulturowe z resztą ziem Polski środkowowschodniej i południowo-wschodniej [252].

Obszar Grodów od wschodu ograniczał Bug, od zachodu sięgał on za Wieprz, od południa za ciekim Huczwy

przebiegała granica z

Bużanami

, granicę północną wyznaczało koryto dolnej

Włodawki

. Przebiegał tędy szlak handlowy łączący handel arabski z Europą Zachodnią. To sprawiło, że

Grody

szybko się rozwijały przybierając charakter wczesnomiejski. Tereny te stały się znaczącym skupiskiem osadniczym.

Rywalizacja o Grody Czerwieńskie

Polska i Ruś rywalizowały ze sobą o Grody Czerwieńskie, które wielokrotnie przechodziły z rąk do rąk. Uważa się, że państwo Wiślan zaanektowało Grody, a około roku 940 podporządkowane zostały władzy Polan i weszły w skład powstającego państwa polskiego [53].

O wczesnych kontaktach Polski i Rusi na obszarze Grodów Czerwieńskich, wspominają zapiski w kronikach staroruskich. w

roku 981/979 Grody Czerwieńskie odebrał Lachom kijowski książę Włodzimierz I.

w

Latopisie

Nestora

(~1056-

1114)

, który był mnichem klasztoru pieczerskiego w Kijowie oraz współtwórcą i redaktorem najstarszej kroniki ruskiej

?Powieści minionych lat?

[1], czytamy

:

?

Roku 6489

(datowanie systemem bizantyjskim ?od początku świata?)

(981)

poszedł Włodzimierz ku Lachom

▮

zajął grody ich: Przemyśl, Czerwień i inne grody?

Wyprawa księcia Włodzimierza miała wyraźny charakter podboju na Lachach. w roku 1018, w czasie interwencji na rzecz swego zięcia Świętopelka, Bolesław Chrobry odebrał je Rusinom i utrzymał do roku 1031. w latach 1031?1038 Grody zdobył kijowski książę Jarosław Mądry. Za Bolesława Śmiałego (1073?1079) ziemie te należały do Polski. w roku 1073 ponownie zajął je dla Rusi Jarosław Mądry.

?Księztwo Włodzimierskie zawierało w sobie na ów czas ziemię Chełmską, Łucką. Był to kraj bogaty, miastami i zamkami dla osobliwszej żyzności nasiadły, a co największa, koronie przyległy, na co miał Bolesław najpierwsze względy. Mniej warowne miejsca łąco się w ręce królewskie dostały: trudniej było poczynać z zamkami; z których najmocniejsze Łuck, Chełm i Włodzimierz z drzewa wprawdzie i gliny, obyczajem wieków onych zbudowane; wszakże dla posady górzystej, mocnego opatrzenia i liczby obrońców nie łąco dostępne?

[199].

W roku 1205 odbyła się wyprawa wojenna księcia Romana Mściławowicza przeciwko polskim książętom Leszkowi i Konradowi. Po drodze Roman zajął dwa grody, w tym prawdopodobnie Sutiejsk. w czasie kampanii Roman zginął w bitwie pod Zawichostem. Okres panowania Kazimierza Sprawiedliwego

i
Leszka Białego

zaczyna się przewagą nad sąsiednimi księstwami ruskimi [54]. Wzrasta w tym czasie znaczenie Ziemi Lubelskiej, która miała być zapleczem dla polityki ruskiej książąt krakowskich. w Lublinie utworzono archidiakoniat (1198) i kasztelanię (1205). Leszek Biały około roku 1207 zajął pas ziem na wschód od Wieprza [76,77]. w latach 1208-1214 opanował Brześć, Uhrusk, Wereszczyn (gród w Andrzejowie), Stołpie, Kumów a zapewne także Drohiczyn. w roku 1217/1219 odzyskał je dla Rusi Daniel Romanowicz dla księstwa halicko-włodzimierskiego, w czasie zbrojnej wyprawy zabrał on Leszkowi Białemu wyżej wymienione miejscowości razem z przynależnymi do nich terenami zwanymi w latopisie ?

Okrainą

? (w ówczesnym znaczeniu ?Pograniczem?). Prawdopodobnie w roku 1218 Leszek Biały podjął wyprawę odwetową na zajęte ziemie między Wieprzem i Bugiem. z opisu tej wyprawy wynika, że terytorium Pogranicza z Uhruskim, Wereszczynem, Stołpem i Kumowem nie przekraczało na zachodzie Wieprza. Oddziały Leszka Białego zwycięsko doszły do Bugu, tu zostały pokonane przez Rusinów, którzy ?gonili? następnie Polaków aż do Wieprza. Pogranicznym grodem stał się wówczas Szczekarzew (dzisiejszy Krasnystaw), leżący po zachodniej stronie Wieprza i wymieniony w Kronice Hipackiej przy okazji kolejnej, odwetowej i również przegranej, wyprawy Leszka Białego w roku 1219/1221.

Rozbicie dzielnicowe w Polsce i ekspansja książąt ruskich spowodowała, że Polska utraciła te ziemie na kilka wieków na rzecz Księstwa Halicko-Włodzimierskiego. Próby przesunięcia granicy podjęto w latach 40-tych XIII wieku w czasie walk o krakowski tron Bolesława Wstydliviego z Konradem Mazowieckim wspieranym przez Daniela i Wasyla Romanowiczów. Na przełomie roku 1243/1244, jak podaje latopis [2,3], Daniel i Wasyl Romanowiczowie wojowali z księciem lackim Bolesławem (Wstydlivym) i weszli na ziemię lacką czterema drogami. w zasięgu tego najazdu znalazły się obszary nad górnym Wieprzem ze Szczebrzeszynem i Sąsiadką. Szczebrzeski okręg grodowy przeszedł pod władanie Romanowiczów, którzy włączyli go do chełmskiego księstwa Daniela, co utrwaliło się do połowy wieku XIV i usankcjonowane zostało w polskich podziałach administracyjnych po połowie tego stulecia.

W roku 1240 zanotowano najazd Tatarów pod wodzą Batu-chana. *?Miasto Chełm r. 1240 jedyne w całej okolicy ocalało od Tatarów czyli Mogołów, i zaludnione w części Niemcami w*

części Polakami, różnemi rzemieślnikami, wśród gruzów i rozwalin tych okolic ... Daniel niejako poddający się wyrokowi nieba, które prawie cudownym sposobem ocaliło od Tatarów to przyjemne miejsce, nazwał Chełm ulubionem miastem swoim, osiadł w nim, gorliwie pracował nad wskrzeszeniem życia i ruchu w prowincjach południowo-zachodnich?
[364.B].

Badania dendrologiczne dowodzą, że gród w Czermnie nie został zniszczony - jak się powszechnie uważa - przez Tatarów w 1241 r., lecz prawdopodobnie dopiero w drugiej połowie wieku XIII [460].
Kres Grodów nastąpił po roku 1261, kiedy to chan Burondaj nakazał zniesienie obwarowań grodowych [198].

Istnieje pogląd, że książę Lew Daniłowicz opanował Ziemię Lubelską w latach 1299?1306 w czasie wygnania Władysława Łokietka a próby odzyskania ziem wschodnich przez Łokietka nie powiodły się.

Kazimierz Wielki przez lat dwadzieścia nieustępliwie dochodził swych praw nabytych w wyniku sukcesji po zamordowanym Bolesławie Jerzym II Trojdenowiczu. Pięciokrotnie wyprawiał się zbrojnie na Ruś w latach: 1340, 1344, 1349 i 1351 i 1366. *?W roku 1349 działy się te rzeczy. Lubart i z ożenienia i z prawa wydziału ojcowskiego dzierżał Wołyń po prawy brzeg Bugu, którą mu posiadłość Król Polski Kazimierz zaprzeczał, ale zwlekał rzecz, nimby czas po temu dostrzegł. ... Król w Maju przeszedł z wojskiem Bug i zagarnął Wołyń i Polesie Brzeskie, Lubarta przy Łucku zostawiwszy, z prawem jakiegoś hołdownictwa. ... Lecz zaledwo Król ukołysany nadziejami, powrócił do Polski, już Olgerd z mocnem wojskiem wpadł do tych krajów i załogi Polskie powyrzucawszy z zamków, przywrócił dawny porządek rzeczy. Przyszło więc do nieporozumień z Polską i odgrózek, ... w roku następnym Olgerd z bracią Lubartem i Kiejstutem, dobrawszy sobie w pomoc Tatarów, powojował Ruś za lewym brzegiem Bugu, otał się o Lwów i Bełz, dobył Chełm, Włodzimierz i Brześć jeszcze Polakami osadzone; tak, że odzyskawszy w zupełności zagarnięte kraje, zagrażał zajęciem całej Rusi Czerwieńskiej. Król nawzajem zebrał wojsko, ściągnął na pomoc Węgrów, Czechów, Pomorzan, Krzyżaków ... przywaleni przemagającą siłą, oba dostali się w niewolę, Bełz i Chełm wzięto na nich, i część Wołynia przyległą Bugowi odebrano?*
[371].

Podczas wyprawy przeciw Litwie w roku 1352 Kazimierz Wielki zawarł rozejm, zgodnie z którym, Litwa otrzymała ziemię pomiędzy Wieprzem a Bugiem.

Przełomowy był rok 1366. Kazimierz Wielki w czasie ostatniej wyprawy, wspierany przez wojska węgierskie, objął ostatecznie swą sukcesję, włączając do Polski księstwo halicko-włodzimierskie razem z dzielnicą chełmsko-bełzką.

Jan Długosz, tak opisał te wydarzenia: *ROK PAŃSKI 1349. Naostatek [Kazimierz Wielki] wszedł do ziemi Chełmskiej, i gęstem miotaniem pocisków z kusz dobywszy zamku Chełma, mnogie zabrał w nim zdobycze w bogactwach i klejnotach. Po opanowaniu głównego zamku, wszystkie inne ukorzyły się i poddały królowi. ROK PAŃSKI 1351. Książęta Litewscy dobywszy zamku Bełzkiego, podstąpili z wojskiem pod zamki Włodzimierski i Brzeski oba zamki do poddania się zmusili, i cztery obszerne i żyzne powiaty, Bełzki, Włodzimierski, Chełmski i Brzeski, odebrali od królestwa Polskiego. ROK PAŃSKI 1366. Król Polski Kazimierz umyślił ostatka Ruskich ziem dochodzić a do Polski przyłączyć. Zwłaszcza Łucka, Bełza, Chełma, Oleska y Włodzimierza. Nakoniec ruszył do ziemi Chełmskiej, którą także Lubart w swej mocy dzierżył. Po wzięciu głównego zamku, reszta dobrowolnie się poddała. Objuczony łupem jako zwycięski triumfator z powodu pomyślnego odzyskania ziem ruskich, których zagarnięcie i odpadnięcie znosił przez piętnaście lat, wrócił ze zwycięskim wojskiem do Polski?*

[9]

Wyprawa Kazimierza zakończyła się zwycięstwem. Ziemia chełmska znalazła się znów w jego rękach. Na mocy porozumienia z traktatu z Litwą dokonano podziału Rusi Włodzimierskiej. Lubart pozostał przy dzielnicy łuckiej, do Kiejstuta miały należeć grody: Brześć, Kamieniec, Drohiczyn, a do Olgierda Kobryń. Kazimierz uzyskał ziemię włodzimierską z Włodzimierzem, Horodłem, Lubowłą, Turzyskiem, Ratnem; prócz tego Chełm, Krzemieniec, Olesko, Bełz, Grabowiec, Szczebrzeszyn i Łopatyń. Król Kazimierz w swojej polityce stosował zasadę utrzymania dotychczasowych władców litewskich na ich ziemiach (dzielnicach) z uznaniem przez nich zwierzchnictwa Polski. Tak stało się teraz z Jerzym Narymuntowiczem, który otrzymał w lenno ziemię chełmską i bełską [91].

Po bezpotomnej śmierci Kazimierza Wielkiego (1370.XI.05), na tron polski wstąpił Ludwik Węgierski, syn Elżbiety - siostry Kazimierza. Monarcha ten pełnomocnikiem nad ziemiami wschodnimi, mianował (1372) Władysława księcia opolskiego (który osiadł w Bełzie), pozostawiając Jerzego Daniłowicza jako lennika na dzielnicy chełmskiej.

Jan Długosz pisał o wydarzeniach na Ziemi Chełmskiej: *ROK PAŃSKI 1377. Ludwik król Węgierski i Polski, postanowiwszy zemścić się na Litwinach za najazd na królestwo Polskie, posłał w celu oblężenia zamku Chełmskiego, a sam z resztą wojska poszedł pod Bełz. Po ośmiu dniach oblężenia, Krakowianie i Sandomierzanie dobywszy Chełmskiego zamku, a potem inne pobrawszy zamki, jako to Grabowiec, Horodło?*

[9].

Ludwik Węgierski uważając księstwo halicko-włodzimierskie (Galicję i Lodomerię) za własną sukcesję, w roku 1378 osadził w grodach swych starostów i załogi węgierskie, odrywając te ziemie od Polski. Po jego śmierci, królowa Jadwiga na czele rycerstwa polskiego w roku 1387 ostatecznie przyłączyła do Polski Ziemię Czerwieńską - nadbużańskie obszary dawnych Grodów Czerwieńskich.

O ziemie wschodnie Polska rywalizowała także z Litwą. Dowód na to, jak bardzo intensywne były to walki, daje układ dynastyczny obu państw w Krewie (1385), nakazujący zwrot niewolników po około 50 wielkich litewskich napadach na Mazowsze i Małopolskę [205].

W roku 1388 od księstwa chełmskiego odłączona została ziemia bełska, którą król Władysław Jagiełło oddał księciu mazowieckiemu Ziemowitowi. Utworzona jednocześnie została Ziemia Chełmska

, jako samodzielna jednostka administracyjna, korzystająca z praw niemal równych województwu (później w składzie województwa ruskiego). z chwilą objęcia tych obszarów przez Polskę, dawne dobra książęce stały się królewszczyznami, które przekazywano do wiernych rąk: w zastaw, dzierżawę lub jako dożywocie. Ziemiami zarządzali starostowie na zasadzie dzierżawy, najczęściej dożywotniej, nadawanej przez króla za zasługi położone dla kraju.

Obowiązywała zasada:

„Panis bene meritum?”

(
chleb dobrze zasłużony
). Starostwo przynosiło znaczne dochody osobiste, z których czwartą część (kwartę) miał obowiązek oddawać do skarbu.

Ważnym wydarzeniem było ustanowienie przez papieża Grzegorza XI katolickiej diecezji chełmskiej, bullą wydaną 1373.II.13 [145] o co zabiegał jeszcze Kazimierz Wielki. Jednakże nowe biskupstwo nie miało uposażenia a jego ordynariusze mieli charakter nominatów i nie rezydowali w Chełmie. Za poparciem Władysława Jagiełły, w roku 1417 ustanowiona została kuria biskupia w Chełmie. Siedzibę diecezji z czasem przeniesiono do Krasnegostawu a następnie do Lublina [93].

Władysław Warneńczyk w **roku 1434** zlikwidował odrębność ziem ruskich należących do królów polskich, tworząc województwo ruskie ze stolicą we Lwowie (rys. 7) [22].

Doniosłym wydarzeniem dla tych ziem było ustanowienie unii kościelnej na synodzie biskupów prawosławnych w

Brześciu

w roku 1596. Hierarchowie kościoła wschodniego ziem Rzeczypospolitej ogłosili akt

zjednoczenia z Rzymem i uznali zwierzchnictwo papieża. Dawna prawosławna Diecezja Chełmska stała się grekokatolicką (unicką) i przestała być zależna od patriarchy moskiewskiego.

Osadnictwo na Ziemi Czerwieńskiej

Pogranicze polsko-ruskie w wiekach IX-XI nie było pasem pustek i barier osadniczych, lecz obszarem o starym zasiedleniu, przemieszonym etnicznie, na którym przenikały się różne wpływy kulturowe i obszarem o zmiennej przynależności politycznej [78,92,100,163]. w wieku XI pobudowano tu szereg grodów. Do największych należały: Czerwień (gród powstał już w połowie X w.)

wy

mieniony w kronice w roku 981,

Włodzimierz

(988),

Wołyń

(1018),

Uhrusk

(1024), Bełz

(1030),

Sutiejsk

(1096),

Kumów

,
Stołpie, Uchanie,

Wereszczyn

(1205),

Czerniczyn

(1124), Szczebrzeszyn

,
Szczekarzew

(1219) a także

Chełm

(1223), który już w XI wieku był ośrodkiem dużym, ale w XII - podupadł. Jan Długosz pisał: *Chełm, znany tylko z biskupiej stolicy i zamku. Miasto tak nędzne i liche, że owa stolica mogłaby słusznie mu być odjęta i przeniesioną do Hrubieszowa, miasteczka nierównie ludniejszego i porządniejszego?*

[9]. Jest to świadectwo trudnego losu dawnej książęcej stolicy.

W XI wieku zmieniło się oblicze etniczne ziem pogranicznych, gdyż Jarosław Mądry przesiedlił w okolice Kijowa

,
ludność dotychczas tam żyjącą. Od tego czasu datuje się napływ ludności ruskiej w wyniku

migracji i kolonizacji. Pograniczne walki polsko-ruskie i niszczące najazdy litewskie i tatarskie w XIII wieku (w latach: 1241, 1259 i 1287) opóźniały, częściowo niszczyły, ale nie zatrzymały rozwoju osadnictwa [68].

Mazowieckie zasiedlenia ziem Rusi Czerwonej

Osadnictwo polskie przyjęło zorganizowaną formę za panowania Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełły, którzy administrację oparli na przedstawicielach możnych rodów małopolskich. Za ich dworami napływała z Małopolski ludność wiejska, a do zakładanych miast - kupcy i rzemieślnicy. Ludność polska brała udział w kolonizacji na prawie niemieckim. Od połowy XIV wieku udział ludności polskiej stopniowo wzrastał, a od XV wieku element polski dominował [163].

W zasiedleniu ziem Rusi Czerwonej ze strony Polski największy udział miała ludność mazowiecka, zwłaszcza w latach 1388-1462, gdy Ziemia Bełska była lennem mazowieckich książąt. Migracja o dużych rozmiarach i intensywności spowodowała powstanie całej warstwy szlacheckiej w ciągu półwiecza. Był to niezwykle fenomen osadniczy, ważący na dziejach ziemi bełskiej i samego Mazowsza. Wcześniejsze zainteresowania Rusią na Mazowszu, nie przekraczają zakresu zwykłych wędrówek rodów rycerskich, przesiedlających się na nowe tereny. Wielka migracja na przełomie wieków XIV/XV i pierwszej połowie tego stulecia była zjawiskiem innego formatu. Był to potok kolonizacyjny, płynący z Mazowsza, którym zalana została ziemia bełska. Stan szlachecki ziemi bełskiej, będący niemal w całości pochodzenia mazowieckiego, okazał się jednym z najtrwalszych efektów rządów mazowieckich nad tą ziemią. Napływ szlachty polskiej, okazał się jednym z najistotniejszych momentów dziejowych Rusi Koronnej [50].

Poniżej przedstawiono terytorialne pochodzenie szlachty województwa bełskiego w latach 1570-1580.

Rody mazowieckie

39

45%

Rody małopolskie

20

23%

Rody ruskie

13

15%

Rody wielkopolskie

9

11%

Rody wołoskie

3

4%

Inne rody

2

2%

Obok kolonizacji na prawie niemieckim w XV i XVI wieku rozwijała się kolonizacja na prawie wołoskim. Grupy Wołochów o kulturze pastersko-leśnej ciągnęły łańcuchem Karpat na zachód i na północ. Na Rusi Czerwonej, aż po źródła Prypeci, założono około 500 wsi wołoskich. z czasem ludność ta zasymilowała się z ludnością miejscową.

Odrębność etniczna ludności polskiej i ruskiej

Określenie późnośredniowiecznej i nowożytnej geografii etnicznej pogranicza polsko-ruskiego jest możliwe na podstawie kryteriów, które w sposób ostry określały tożsamość kulturową osiadłych tu społeczności różnicując ludność pogranicza. Były to: wyraźna odmienność języka i wyznania. Przynależność wyznaniowa wydaje się być kryterium dostatecznie ostrym, określającym przynależność etniczną ludności. Wcześniej i szybciej polonizowała się i latynizowała ruska szlachta. Podziały etniczne i wyznaniowe były ostre aż do lat osiemdziesiątych XVIII wieku a i dzisiaj mówi się o granicy między cywilizacją zachodniego chrześcijaństwa a bizantyjską i o głównej rubieży kulturowo-cywilizacyjnej na kontynencie europejskim [327,328].

W okresie staropolskim ograniczoną skalę miał proces przechodzenia z jednej wspólnoty etnicznej i wyznaniowej do drugiej, przejawiający się w formie konwersji wyznaniowych, a także małżeństw mieszanych [278]. Największą rolę w zbliżeniu do siebie społeczności polskiej i ruskiej odegrała unia kościelna, likwidując lub pomniejszając przeszkody, które do tej pory izolowały je w osobnych wspólnotach. Ale dopiero wyrównanie statusu prawnego i faktycznego społeczności, które nastąpiło po i rozbiornie, sprawiło, że migracje międzygrupowe stały się udziałem nie tylko elit, ale również niższych grup społecznych. z czasem na ten proces zaczęły oddziaływać zjawiska przeciwne, związane z budzeniem się świadomości narodowej wśród

ludności zamieszkującej obszar pogranicza, co zamykało je ponownie w kręgu nowych wspólnot narodowościowych [56].

Własność dóbr ziemskich w wiekach XVI-XVII

W drugiej połowie wieku XVI istniały trzy kategorie własności w Ziemi Chełmskiej: szlachecka, królewska i kościelna [76]. Najliczniejsza była własność średnioszlachecka, której przedstawiciele drogą kupna lub dzierżawy gromadzili majątki, koncentrując ziemię. w stosunkowo krótkim czasie niektóre średniozamożne rody uzyskały status wielkich właścicieli ziemskich. Największe obszary należały w końcu wieku XVI do rodziny Zamoyskich i Żółkiewskich. Najliczniejsze były jednak majątki szlacheckie obejmujące po kilka wsi. Takie dobra posiadali: Orzechowscy, Uhrowieccy, Sienniccy, Daniłowiczowie, Herburtowie, Trojanowie.

Stabilizacja gospodarcza umożliwiająca rozwój dóbr trwała do roku 1648, kiedy Ziemia Chełmska została najechna przez oddziały Chmielnickiego i Tatarów, pustoszących zwłaszcza okolice Zamościa. Nie same akcje zbrojne wpłynęły na załamanie gospodarcze. Przyczyną kryzysu było także wyznaczenie tego obszaru na bazę wojenną Rzeczypospolitej w walce z powstaniem Chmielnickiego. Wojska polskie i litewskie aż do roku 1651 nakładały kontrybucje i grabiły tutejsze majątki. Pierwszy etap wojen, dzięki nagromadzonym dobrom i niewielkim zniszczeniom materialnym, nie zachwiał potencjałem ekonomicznym Ziemi Chełmskiej. Stało się to po roku 1655 w wyniku najechna przez wojska szwedzkie, kozacko-moskiewskie oraz siedmiogrodzkie. Zniszczenia były tak wielkie, że doprowadziły do upadku wielu majątków. Ruina gospodarcza lat sześćdziesiątych XVII wieku została pogłębiona przez najazd tatarski w roku 1667. w samej tylko Ziemi Chełmskiej ubytek zabudowy miejskiej wynosił: w Chełmie 70%, w Ratnie 55%, w Krasnymstawie 83% i w Hrubieszowie 80%! Największe straty poniósł najbogatszy powiat krasnostawski. Ocenia się, że zniszczonych zostało 80-95% wsi królewskich i 65-70% wsi prywatnych. w Ordynacji Zamojskiej zniszczenia wynosiły 60%.

Mimo ciężkiej sytuacji gospodarczej, ruiny domostw, braku ludzi do pracy i zmniejszenia powierzchni upraw, rozpoczęła się mozolna odbudowa siedzib szlacheckich. Prace te, zapoczątkowane w latach sześćdziesiątych XVII wieku zostały zahamowane przez wojnę północną i wojnę domową. Przemarsze i koncentracje wojsk, rekwizycje i zwykłe rabunki, doprowadziły do pogłębienia i tak ciężkiej sytuacji ekonomicznej. *W r. 1650 kapituła chełmska zaskarżyła chorągiew husarską Wiśniowieckiego z powodu ogołocenia włości z prowiantu*

[509]. w konsekwencji odbudowa wielu rezydencji zakończyła się dopiero w drugiej połowie XVIII wieku, jednak większość uległa całkowitemu zniszczeniu i zapomnieniu.

Dziedzictwo zachodnioeuropejskiej kultury na ziemiach wschodnich

Pogranicze polsko-ruskie było obszarem krzyżowania się kulturowych tradycji Wschodu i Zachodu współtworząc europejski nurt kultury. Wczesne i trwałe było spotkanie kultury wschodniej z zachodnią na ziemiach Rusi Czerwonej i Małopolski, o czym świadczy kaplica z freskami na zamku lubelskim z początku XV wieku, zabytki Krakowa, Sandomierza, Wiślicy. W początku XIV wieku pogański książę Gedymin, sprowadził zakony Franciszkanów i Dominikanów (Wilno-Nowogródek). Od XIII wieku, Dominikanie osiadali we Lwowie, Łucku i Kamieńcu Podolskim, aż do Kijowa, zaś Wielki Książę Witold osadził Augustianów w Brześciu, Benedyktynów w Trokach; Franciszkanie osiadali w Kownie, Oszmianie i Pińsku [205]

Do połowy XVI wieku, Rusini stanowili większość, a Kościół prawosławny, jego wyznawcy i protektorzy – szlachta i magnateria ruska, istotny czynnik jedności politycznej państwa, obdarzona została przywilejami. Jeszcze w latach 1670-tych, liczba cerkwi w całej Rzeczypospolitej szacowana była na 12 tys., w tym połowa w 5 diecezjach koronnych. Stanowiło to ponad 75% wszystkich świątyń kościołów prawosławnego i katolickiego.

Od końca XVI wieku na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego i ruskich ziem Korony znacznie nasiliło się krzyżowanie kulturowych elementów napływowych z miejscowymi, głównie za sprawą języka polskiego, kiedy urzeczywistniona idea unii obu Kościołów objęły również środowiska mniej zamożnej szlachty i mieszczan. Powstałe wówczas zjawiska kultury synkretycznej objęły zarówno sferę wyznań, języka, literatury i cywilizacji materialnej. w życiu publicznym znaczny był udział spolonizowanej drobnej szlachty. Unia Lubelska w roku 1569 powiodła się głównie z powodu zgody spolonizowanej szlachty Podlasia i Wołynia, pomimo lepiej znanego oporu magnatów.

Do najbardziej widocznych zjawisk kultury zachodniej na obszarze dawnych wschodnich ziem Rzeczypospolitej należą budowle sakralne i świeckie, zabytki malarstwa i rzeźby. Świadczą o nich reformy gospodarcze w XVI i XVII wieku; reformy administracyjne, na wzór Korony – sądowe od roku 1529. III Statut Litewski – zbiór prawa o charakterze europejskim obowiązywał bez zmian w latach 1588-1840. Jeszcze w pierwszej połowie XVII wieku obowiązywał projekt o tolerancji z roku 1632 opracowany z poparciem Władysława IV, który zapewniał prawosławnym prawo do odzyskania cerkwi, oświaty w języku greckim, ruskim, polskim w tym prowadzenia Akademii Kijowskiej oraz wileńskiej szkoły brackiej.

Działalność unickich szkół bazylianów była urozmaicona, ze względu na języki wykładowe polski, łaciński i ruski. Ich nauczyciele studiowali w Rzymie w Kolegium Greckim i w kolegiach

jezuickich. Jezuici dbali również o języki narodowe, w tym język polski, zarówno w zakresie katechizacji, jak i nauczaniu (popisy i teatr szkolny). Program nauczania i treść sztuk teatralnych zastąpiły uczniom dawne wyjazdy na Zachód, zwłaszcza licznym uczniom z niezamożnych stanów.

W połowie XVI wieku istniał ścisły związek dążenia szlachty ruskiej i Kozaków do autonomii - ze wzrostem liczby szkół i wydawnictw łacińsko-polskich. Ich twórcy - pisarze z kręgu Akademii Mohylańskiej w Kijowie, realizowali przesłanie Mohyły - ucznia jezuitów i Sorbony, pisarza polsko-łacińsko-ruskiego. Od roku 1632 w ciągu stulecia ponad 100 autorów ukraińskich, głównie poetów, posługiwało się w swojej twórczości językiem ojczystym, greckim i starocerkiewno-słowiańskim, ale również językami łacińskim i polskim [205].

Terytorialno-administracyjny kształt Ziemi Chełmskiej

Terytorialno-administracyjny kształt ziem wschodnich wyłonił się w XIV-XV wieku z dawnego księstwa halicko-włodzimierskiego [49]. Na ostateczny jego obraz wpływ miała polsko-węgiersko-litewska rywalizacja o te obszary oraz panowanie mazowieckich Piastów w części bełskiej.

Władysław Warneńczyk w **roku 1434** zlikwidował odrębność ziem ruskich należących do królów polskich, powołując Województwo Ruskie ze stolicą we Lwowie

(rys. 7.) [22]. Zrównanie szlachty ruskiej ze szlachtą polską w wolnościach i prawach (1434), otwierało kolejny etap upodobniania stosunków wewnętrznych na tych terytoriach. w XV stuleciu

Ziemia Chełmska

była samodzielną jednostką administracyjną. Włączenie jej do województwa Ruskiego nastąpiło w końcu XV lub na początku XVI wieku. Połączenie to było formalne, gdyż ziemia ta zachowała znaczną samodzielność. Istniały również związki Ziemi Chełmskiej z województwem bełskim - powoływano wspólnych poborców podatków.

Administracyjno-terytorialna struktura ziem, została odziedziczona po czasach ruskich. Okręgi grodowe (wołości), bez większych zmian przejęte przez administrację polską, funkcjonowały pod nazwą powiatu (districtus). Dokonywała się symbioza dawnych czynników ruskich z wzorami przejętymi z Korony i Mazowsza. Obok dawnych ruskich wojewodów spotyka się kasztelanów, starostów, później też innych urzędników. w pierwszym okresie, szczególnie w XIV wieku, miały one niewątpliwie odmienny od polskich charakter i zakres kompetencji.

Ziemia Chełmska miała w średniowieczu jedną hierarchię urzędniczą. Stanowili ją: kasztelan - znany od roku 1434, chorąży, cześnik, łowczy, miecznik, podczasy, podkomorzy, podstoli, stolnik i wojski, występujący już w pierwszej połowie XV wieku. Od XV wieku znamy także urzędników sądowych: sędziego (1428), podsędka (1427), pisarza ziemskiego (1423). Obsługiwali oni także roki ziemskie powiatu krasnostawskiego. w XVII wieku dodano urząd skarbnika, zaś od roku 1765 - wojskiego mniejszego. w powiecie krasnostawskim od roku 1522 znany jest urząd wojskiego, pozostałe urzędy zostały ustanowione konstytucją sejmu z roku 1736, wojski mniejszy zaś w roku 1765. w roku 1793, już po włączeniu Krasnegostawu do Województwa Lubelskiego, powołano urząd podkomorzego krasnostawskiego.

W latach sześćdziesiątych XV wieku reforma sądowno-administracyjna objęła ziemie Małopolski i Rusi. Ziemia Chełmska do wieku XVIII dzieliła się na dwa powiaty: chełmski i krasnostawski, w którego południowej części znajdował się prywatny powiat szczebrzeski. Ostatecznie ukształtowały się dwa grody: chełmski i krasnostawski. Starostwo chełmskie objęło od drugiej połowy XV wieku dawne powiaty w Hrubieszowie, Lubomli i Ratnie. Aż do rozbiorów wspomniane ośrodki stanowiły centra zarządu dóbr królewskich.

Po i rozbiorze w granicach Austrii znalazły się: południowa część Małopolski właściwej z Oświęcimiem, Tarnowem i Nowym Sączem, Ruś Czerwona ze Lwowem i Przemyślem oraz Podole z Tarnopolem. Ziemie te razem ze Spiszem i Orawą, znalazły się w prowincji o nazwie Galicja, której nazwa wywodziła się od zlatynizowanej średniowiecznej nazwy dawnej stolicy - Halicza. Po zajęciu Rusi Czerwonej przez Austrię w roku 1772 okrojona terytorialnie Ziemia Chełmska, straciła formalne związki z województwem ruskim i była traktowana, jako jednostka samodzielna. Ustawa sejmowa z 1793.XI.23 zmieniła jej status i granice. Do Województwa Lubelskiego w nowych granicach przyłączono część powiatu krasnostawskiego z Krasnymstawem. Jednocześnie powołano do życia Województwo Chełmskie, do którego przyłączono ziemię łukowską oraz nowo utworzoną ziemię parczewską, należące dotychczas do Województwa Lubelskiego [422]. Krasnostaw przypadł Austrii. w mieście ulokowano austriacki garnizon i rezydował tam komisarz wojenny.

Po III rozbiorze w roku 1795 do monarchii habsburskiej przyłączono ziemie, które nazwano Nową Galicją ? terytorium między Pilicą i Bugiem razem z Krakowem, Radomiem, Kielcami, Lublinem, Chełmem i Białą Podlaską. Ziemie Nowej Galicji (z Zamościem, będącym częścią dawnego Księstwa Włodzimierskiego, czyli Lodomerii) włączono w roku 1809 do Księstwa Warszawskiego i nie wróciły już do Austrii, stając się po roku 1815 częścią Królestwa Kongresowego [422].

Szlaki komunikacyjne pogranicza polsko?ruskiego

Szlaki handlowe

Wielkie znaczenie dla gospodarczego rozwoju terytorium pogranicza polsko-ruskiego w wiekach XII-XIII, miał szlak drogowy łączący wschodni handel arabski z Europą Zachodnią. Szlak prowadził znaną Morza Czarnego do Włodzimierza i dalej przez Hrubieszów, Grabowiec, Szczekarzów do Lublina następnie przez Wąwolnicę, Kazimierz, Radom, Opoczno, Piotrków do Wielkopolski, zaś przez Wieluń na Śląsk i krajów niemieckich. w Kazimierzu albo w Radomiu od szlaku tego odchodziła na północ droga prowadząca do państwa krzyżackiego i miast nadwiślańskich, Torunia i Gdańsk [252]. Trzynastowieczne warianty tych głównych połączeń prowadziły z Włodzimierza przez Hrubieszów, Grabowiec do Tarnawy oraz z Czerwieńca przez Grabowiec do Krasnegostawu, zaś po zniszczeniach mongolskich nabrał znaczenia odcinek szlaku z Hrubieszowa przez Uchanie i Krasnystaw do Lublina. Szczególne znaczenie komunikacyjne miały przejścia przez Roztocze. Jedno z nich, prawdopodobnie przez Susiec i Bełżec prowadziło w kierunku Bełza pomijając Czerwień [50].

Na przełomie wieków XIV/XV w poprzecznym kierunku biegły przez Polskę od granic zachodnich ku wschodnim dwie główne drogi. Jedna szła od Poznania ku Włodzimierzowi Wołyńskiemu, druga od Krakowa na Lwów ku stronom morza Czarnego. Gościniec poznański albo kierował się wprost na Konin, Łęczycę, Stryków, Brzeziny, Inowłódz i Przytyk do Radomia, albo zbaczał z Poznania ku południowi, na Szrem i Poniec do Wrocławia, skąd na Bolesławiec, Wieluń, Brzeźnicę, Radomsk, Przedbor, Żarnów i Skrzyń i łączył się w Radomiu z swoją odnogą północną. z Radomia ciągnął połączony gościniec dalej na Zwoleń, Kazimierz, Lublin, Krasnystaw, Hrubieszów do ruskiego Włodzimierza lub Bełza. Tu miał kupiec wędrowny całą Litwę i Ruś przed sobą. Był to główny szlak handlu przewozowego cudzoziemskiego, osobliwie Hansy niemieckiej, która pominąwszy morską drogę bałtycką posyłała znaczną część swych towarów tym suchym polskim traktem na Ruś? [375].

Trasa szlaku handlowego w XV i XVI wieku znana jest z mandatów Kazimierza Jagiellończyka z lat 1450 i 1454. w roku 1450 król postanowił, aby mieszkańcy z Krasnegostawu jeździli do ziemi krakowskiej i sandomierskiej przez Wysokie, Kraśnik i Zawichost, natomiast w stronę Wrocławia, Poznania, Gniezna i Torunia zobowiązani będą jeździć przez Lublin i Radom [8]. *Przez Końską Wolę, Lublin, Krasnystaw i Hrubieszów przebiegał wielki szlak handlowy z Gdańska na Wołyń, Ukrainę i do Morza Czarnego. Później także z Lublina przez Lwów na Węgry?*

[210]. w roku 1493, przebieg szlaku potwierdzony został przez Jana Olbrachta, a w roku 1503 przez Aleksandra Jagiellończyka. Biegł on z Rusi przez Lwów, Bełż, Hrubieszów, Krasnystaw, Lublin, Kazimierz i dalej przez Zwoleń i Radom, a stąd do Wielkopolski bądź do Wrocławia, Frankfurtu i Lipska. w końcu XVI wieku, nabrała znaczenia krótsza droga z Krasnegostawu przez Zamość do Lwowa a dalej przez Halicz, Kołomyję jeździło się do Mołdawii lub przez Zborów i Trembowłę do Kamieńca Podolskiego [235]. Krasnystaw był ważną stacją na tej drodze kupieckiej, o czym mamy wzmiankę np. pod rokiem 1485 [239].

Z Rusi sprowadzano prąśliki z łupku wołyńskiego, ozdoby (wisiorki, kolczyki), kłódki, sól, a przede wszystkim wyroby wschodnie: luksusowe tkaniny, jedwabie, przyprawy, owoce, wina. z Polski na Ruś eksportowano ozdoby kobiece, srebrne i brązowe [226].

Wieprz rzeką splawną

W wieku XI Wieprz *był granicą między Mazowszem a Czerwieńskimi Grodami, co znajduje potwierdzenie w latopisie, który mówi pod 1041 rokiem ?Idzie Jarosław na Mazowszany w łodziach? a najwygodniej jedynie mógł się do nich dostać Wieprzem?* [325].

Także później od Krasnegostawu Wieprz był splawny i służył za drogę komunikacji z Wisłą i Gdańskiem. Na sejmie w roku 1447 podjęto decyzję: *?Rzeki navigabiles, to iest: Wisła, Niepr, Styr, Narew, Warta, Dunaiec, Wisłoka, Bug, Bruki,*

Wieprz

, Tyśmienica, San, Nida, Prosna, wolne być maią ku spuszczeniu zbóż, robot i towarów ludziom wszelkim, ani ich sobie nikt private jure przywłaszcząć i splawu na nich obstaculis et sepibus zamykać nie ma?

W opisie ziem polskich z połowy XVI wieku, powiedziano: *?KRASNYSTAW miasto murowane, nad jeziorem najwspanialszym położone, zamek na równinie nad temże jeziorem, który splawna rzeka Wieprz oblewa?* [282].

Podczas lustracji roku 1565, zanotowano:

?w Krasnemstawie czasem zboże popłaca, bo leży Krasnostaw w takim kraju, że stamtąd może do inszych miast bliższych zboże dowozić, sprzedać dobrze, a kto też chce i wodą, ku Gdańsku spuścić, bo Wisła nie nazbyt daleko Krasnostawu płynie, do której dowożą kmiecie zboża, a Wieprz też rzeka, która płynie pod Krasnostaw, tedy i tą czasu wiosny spust bywa, który się mało niżej Krasnostawu poczyna?

[23]. Ziemia Chełmska, dla oczyszczenia Wieprza i podtrzymania na tej rzece swobodnego splawu, przyzwałała na dodatkowy pobór podatku np. w latach 1564, 1567 i 1569. w konstytucji sejmowej w roku 1589 zapisano:

?Specificantur iterum rzeki navigabiles: Wisła, Niepr, Stryi, Styr, Narew, Dunaiec, Bug, Wieprz, Tyśmienica, San, Brda, Nida, Pretoria, Notesz?.

Deklarowano, że na tych rzekach,

?od tych mieysc, od których navigabiles są; żaden ani grobel, ani tam, ani młynów nie ma budować, a gdzie zbudowane są, zniesione być mają?. ?Pozwolono iazów na Wieprzu, z tą jednak kondycją: aby każdy, czyi młyn iest, powinien być instrumenta, powrozy, i inne potrzeby do tego należące mieć, i naczynie wodne. Wyiąwszy od tej powinności młyny Kockie; ślozy jednak na nich porządnie maią być naprawowane, a to pod winą sta grzywien. a ieżliby tym kondycjom nie dosyć się działo, maią iazy, groble, i młyny być zniesione, sub poena 500

marc?.

Na Wieprzu

?lasy, groble, i młyny, generaliter constit. okrom młynów Kockich, znieść kazano, sub poena 200 marc?.

?Rzeka Wieprz acz ma bydź wedle statutów y konstytycyi wolna od wszystkich grobel y iazow, iednak za proźbą tych którzy młyny na tey rzece maia, pozwalamy: aby każdy czyi młyn iest, powinien był instrumenta, powrozy y inne potrzeby do tego należące mieć. y naczynie wodne, któregokolwiek stanu ludzie, bez wszelakiej szkody y trudności przeprowadzać przez te groble wzgore y na dół idące?

[266].

W Konstytucjach Sejmu Koronnego Lubelskiego pod datą 1595.VIII.11 zapisano: *?p. 7.7. Wieprz rzekę ku pożytkowi pospolitemu wyczyścić i wychędożyć rozkazujemy, dla wolnego spławu towarów wszelakich od Krasnegostawu do Wisły?*

[282].

Zboże z Ziemi Chełmskiej mogło być spławiane Wieprzem, Bugiem lub dowożone do Wisły lądem. Podwozy ze zbożem w połowie XVI wieku szły z Krasnegostawu prawdopodobnie starą drogą *?ruską?* od Hrubieszowa. Rejestry cła wrocławskiego notują zboże spławiane w kierunku Gdańska przez mieszczan ze Szczepieszyna, Turobina w roku 1557 i z Krasnegostawu w latach 1573, 1574 i 1576. Oprócz zboża, popiołu i potażu wywożono do Gdańska saletrę z ziem ruskich. Najpoważniejszym artykułem importowanym z Gdańska były śledzie [235].

W roku 1845 napisano: *?Przystanie na Wieprzu są: Krasnymstaw, Stężyca, Borowica, Gęsia Karczma, Łączuchów, Łęczna?*

. a w roku 1890: *?Wieprz pod*

Krasnymstawem płynie 5 stóp/sek.

(1,5 m/sek.)

. *Spławny od Krasnegostawu na długości 162 wiorst*

(173 km)

. *Po rzece pływają galery ze zbożem do 2000 pudów*

(33 ton)

, *małe barki i tratwy?*

[210].